

hogy létezett-e valaha faktikus politikai kommunikáció, amely mentes volt a ferdtésektől, és igazolható-e az a proklamált újdonság, hogy a 21. században a posztfaktikusról beszélünk. Vajon nem a digitális kommunikációs csatornák megjelenésében keresendő az új politikai prezentációs formák kialakulásának oka? A tömegkommunikáció helyett a zártabb online közösségek által gerjesztett filterbuborékok válnak véleményformáló erővé, és „pluralizálódik a politikai vélemény” is, amely a normák elhomályosodásához vezet. Langenohl Jürgen Habermas nyilvánosság-modelljének újraértelmezésével kísérli meg a mediális változások hatásainak megértését és magyarázatát.

Az irodalmi szövegben megjelenő fikcionalitás és faktualitás kérdése gyakorlatilag egyidős az irodalomtörténettel. A záró blokkban összerendezett tanulmányok visszatekintenek ezekre a gyökerekre, szemléletük emiatt kevésbé innovatív, mint a megelőző fejezeteknek. Bár az egész kötet, ha nem is globális, de általános, a nyugati kultúrában nagy nyilvánosság előtt zajló jelenségre hívja fel a figyelmet, a folyamatokat azonban az egyes tanulmányok mégis csak a nemzetek elbeszéléseinek szintjén tudják szemléltetni. Ezért ebben a fejezetben is a nemzeti irodalom, nemzeti mítoszok és a nemzeti önazonosság témaköreivel találkozunk. A tanulmányok központi kérdése az, hogy miként hat egymásra az irodalom és a regényen kívüli valóság, ennek pedig egy érdekes aktuális reprezentációs formája a migrációs háttérű szerzők által írt irodalom. A szerzők tiltakozása ellenére a művek recepciójában tetten érhető az életrajzi háttér, az értelmezések pedig nem ritkán szociológiai olvasatot eredményeznek. Rüdiger Heinze arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen kölcsönhatás tetelezhető a reprezentált „valóság” és az amerikai mítoszból („Becoming American”) fakadó kulturális identitás között, és miként hatnak a szóban forgó regények a társadalmi elfogadás folyamatára, továbbá mennyiben táplálják vagy módosítják az amerikai mítoszlól alkotott képet. Egy másik példa a posztfaktikus diskurzus forrásaként számontartott Brexit-szavazást megelőző narratíva, amely Janine Hauthal állítása szerint még a kolonialista időkre nyúlik vissza. A „Let’s take back control” és a „We want our country back” kampányszövegekben tetten érhető nosztalgiát és nemzeti önazonosságot Hauthal a

Brexitet megelőző kémregények és a Brexit óta született ún. BrexLit összevetésével demonstrálja.

A tanulmánykötet összetett, időszerű kérdésekre keresi a választ és sokféle szempontból világitja meg a posztfaktikus, a faktikus, az álhírek, a politika, a média és az irodalom viszonyát. Újszerűségéből adódóan sok a terminológiai bizonytalanság, amely alátámasztja, hogy nehezen megfogható kulturális jelenségről van szó, hiszen az érveken és a kognitív ismereteken felül nagy teret nyújt a hitnek és a hitelességnek. A kötet tanulmányainak üzenete alapján elkerülhetetlen az érzelmi alapú megközelítések bevonása és a nyitás egy látszólag szekularizálódott társadalom újkeletű meggyőződéseinek értelmezésére. Az aktuálpolitikai példák sokasága ugyanakkor felveti azt a kérdést, hogy mennyire időálló vagy perspektivikus a kötet, és történelmi távlatból tekintve mennyire újszerű az ún. posztfaktikus, és nem egy olyan jelenségről van-e szó, amely mindig is szerves része volt a politikának, a közéletnek és az irodalomnak. A címben megjelenő kérdőjel sok kérdést előrevetít, amelyek a tanulmányok olvasása után is megválaszolatlanok maradnak, ugyanakkor további értékes megfigyelésekhez jelenthetnek támpontot.

BANKÓ ERZSÉBET

*

RÁCZ Ildikó Mária. *A lét és a szerelem szentsége: Ivan Bunyin művészeti világgépe*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2020. 373.

RÁCZ Ildikó Mária könyve nagyívű áttekintést nyújt az 1933-ban irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett Ivan Bunyin alkotásfilozófiájának és lételméletének értelmezéséről az író prózai munkássága alapján, a szövegek különböző elemzési módszerekkel és megközelítési módokkal (szemiotikai, formalista, komparatistikai) történő vizsgálata, az életrajz és az életút párhuzamainak bevonása segítségével. A monográfia megjelenését örvendetes tényként üdvözölhetjük: magyar nyelven ilyen alapos és részletes feldolgozás Bunyinról eddig még nem látott napvilágot. Külön érdemként említendő, hogy a könyv a szűkebb szakmai körökön túl is érdeklődésre tarthat számot, hiszen jól befogadható irodalom- és kultúrtörténeti anyagot ad közre igényesen meg-

szerkesztett, különböző mutatókkal, bibliográfiával és nem utolsósorban érdekes illusztrációkkal ellátva (fényképek a családról, kortársakról, az író életének néhány színhelyéről, művészi alkotásokról, összesen harminchat kép).

A monográfia öt nagy tematikai egységből áll. Az első rész (*A klasszikus orosz prózai hagyomány átöröklése*) arra az irodalmi örökségre koncentrál, amelyből a bunyini próza forrásai erednek, s amelyet az író még más irányokból érkező hatások (ortodox kereszténység, keleti vallásbölcselet, tolsztojanizmus) művészi átlényegítésével gazdagít. A Turgenyevhez és Tyutsevhez fűződő kapcsolatok vizsgálatakor a könyv szerzője kiemeli a legjellemzőbb témákat, mint például a szerelem, a halál, az ember és természet kapcsolata vagy az élet értéke a mulandóság árnyékában. Csehov és Bunyin kapcsolatáról az *Új művészi koncepció: eltávolodás a csebovi tradíciótól* című alfejezet ad számot. A szerző a két művész alkotásainak összehasonlító elemzésével mutatja be, hogyan különül el egymástól a személyes és a művészeti hatás: a kölcsönös rokonszenv és egymás tehetségének értékelése mellett markánsan különböző művészi látásmód és poétika jellemzi prózájukat.

Rácz Ildikó Mária a könyv egészében következetesen alkalmazza az interdiszciplináris megközelítési szempontot, a társtudományok (pszichológia, filozófia, kultúratörténet) mértéktartó és ugyanakkor szakszerű bevonását a szövegelemzésekbe. Ennek kitűnő megvalósulását tapasztalhatjuk a második fejezetben – *A filozófiai eszmerendszerek találkozása* –, melyben a szerző a keleti vallásfilozófiaiak és Lev Tolsztoj hatását elemzi, párhuzamosan a novellákban, valamint a naplók, visszaemlékezések, levelezések tanúsága alapján. Ennek a hatásnak az alakulásáról részletes áttekintést kapunk a *Tolsztoj megszabadulása (Освобождение Толстого, 1937)* című könyv elemzése során, melyben Bunyin önön világnézetét és művészi hitvallását is értelmezi.

A Nobel-díjas író művészetfilozófiájának egyik központi eleme az emlékezet kérdése, melynek vizsgálatában szintén többféle szempont jelenik meg. Az emlékezés mechanikus és „titokzatos” módjának neurobiológiai hátteréről Freund Tamás agykutató eredményeit figyelembe véve ad érdekes képet Rácz Ildikó Mária, s a könyv más részeiben is érvényesül ez a sokirányú kitekintés. A tudattalan pszichológiájának tárgyalása, Freud és Jung hatásának vizsgálata szintén több fejezeten

is átível, mivel Bunyin írói pályájának alakulásával párhuzamosan bontakoznak ki a 20. század első felében a mélylélektani kutatások, s az ezekből levonható tanulságok ugyancsak lényeges fölismerésekkel járulnak hozzá a bunyini próza rétegeinek fölfejtéséhez (például a *Mélylélektani párbuzamok* című alfejezetben).

A *szerelem nyelvtanától a szerelem szentségéig* című részben kultúrfilozófiai kérdések, a bunyini próza kiemelkedő jelentőségű archetipusai („égi” és „földi” Aphrodité, Sophia Isteni Bölcsesség, Örök Asszonyi, Femme fatale, Erősz és Thanatosz) kerülnek a vizsgálódás fókuszába. A *szerelem nyelvtana* elemzésének újdonságát a novella kompozíciójában rejlő varázsmesei struktúra feltárása adja. Mivel a szakirodalomban ez az aspektus nem kapott kellő figyelmet, a szerző kísérletet tesz a Vlagyimir Propp által megfogalmazott meseelemlet alkalmazására az említett elbeszélés értelmezésében, hogy ennek segítségével a mű tartalmi többletjelentéseit plasztikusabban kiemelje. Ugyancsak önálló vizsgálati szemponttal közelít *A szerelem szentsége* című kisregényhez, ezúttal a strukturális elemzés módszerével tárja fel a mű jelentésszerkezetét, de itt tudja leginkább hasznosítani az említett mélylélektani szakirodalom tanulságait is.

A könyv bővelkedik ún. mikroelemzésekben, vagyis Bunyin novelláinak többféle megközelítésből történő értelmezéseiben. Ezért ugyanazon novellák, például az *Csang álmai*, *A szerelem nyelvtana*, *A szerelem szentsége*, a *Könnyed lélegzet*, a *Testvérek*, *Az élet kelyhe* vagy a *Sötét faszor* újra és újra előkerülnek az egymást követő fejezetekben, mivel szervesen összekapcsolódnak az irracionális, a tudattalan, a létértelmezés, a szerelmi halál, az „örök Asszonyi” stb. témáival. Az említett „mikroelemzések” közül kiemelkedik a *Nagybőjt kezdete (Чистый понедельник)* című novella értelmezése (*A szerelmi próza kései gyöngyszemei*). A szerző rávilágít a cím magyar fordításának helytelen mivoltára is (tévesen *Nagybőjt*nek fordítják).

Az ötödik rész – *Számvetés és összegzés: „Arszenyev élete”* – teljes egészében a címben említett regénnyel foglalkozik. A szerző előbb a mű keletkezéstörténetére, a műfajjal kapcsolatos problémákra (*Önvallomás vagy művészsregény?*, 252–268) tér ki. Áttekinti a kortársak műfaji besorolását, vitáit a műről („regényszerű önéletrajz”, „elbeszélésfüzér”, „fiktív önéletrajz”), majd ismerteti a későbbi

szakirodalomban egészen napjainkig forgalomban lévő definíciókat („életfolyam-regény”, „fenomenológiai regény”, „regény-poéma”, „emlékezés-regény”, „beavatás-regény”). Ezek a terminus technikusok, meghatározási kísérletek egyúttal érzékeltetik az *Arszenyev élete* különleges, a hagyományos műfaji keretekbe nehezen beilleszthető jellegét, mely Bunyin esztétikájának létfilozófiai megalapozottságából ered. A monográfia záró sorai pontosan és szépen foglalják össze Bunyin alkotóművészetének lényegét: életművét, akárcsak az elemzett regényt a „teljességnek, tökéletességnek a visszfénye ragyogja be. [...] [A]z író »szent kötelességének« érzi a mulandót »örökéletűvé« átmenteni, megőrizni a kulturális emlékezet számára” (309).

DUKKON ÁGNES

Tatiana MILLIARESSI et Christian BERNER, sous la direction de. *Traduire les sciences humaines*. Translatio 8. Paris: Classiques Garnier, 2021. 263.

A párizsi Classiques Garnier kiadó *Translatio* című sorozatának nyolcadik köteteként jelent meg ez a – humán tudományok fordításával foglalkozó – könyv, amely a 2017 áprilisában a nanterre-i egyetemen tartott hasonló című rendezvény előadásából tizennégy tanulmányt tartalmaz. A szerzők között vannak filozófusok, nyelvészek, fordítástudományi szakemberek és klasszika-filológusok, a témában jártas olvasók számára ismerősen csenghet Jean-René Ladmiral, Marc de Launay vagy Radegundis Stolze neve.

A francia fordításmélet „nagy öregje”, Jean-René Ladmiral negyven évvel ezelőtt egy 1981-es cikkében már megállapította, hogy a filozófiai szövegek fordításának, a *traduction philosophique*-nak – amely különbözik mind a mű-, mind a szakfordítástól – megvannak a maga speciális problémái, kérdésfelvetései és módszerei. Ezzel a hármas felosztással (műfordítás – szakfordítás – filozófiai fordítás) a kötet két szerkesztője is egyetért, de ők ezt a „harmadik típusú fordítást” episztemikus fordításnak (*traduction épistémique*) nevezik, és ebbe a kategóriába sorolják a Ladmiral által filozófiai fordításnak nevezett fordításfajtát is. Ladmiral azonban ragaszkodik hozzá, hogy ebbe a harmadik kategóriába csak a filozófiai fordítás tar-

tozik, függetlenül attól, hogyan nevezzük. Nem áll módunkban a felek érveinek részletes kifejtése, de érdemes egymás után elolvasni a kötet talán két leginkább gondolatébresztő tanulmányát: a szerkesztők által írt *Episztemikus fordítás* címűt (*Traduction épistémique*, 17–39) és Ladmiral írását, a *Filozófiai fordítást* (*La traduction philosophique*, 153–166). Számos megszívlelendő tanulsággal szolgálhat ez a vita, amelyben mindkét álláspont egyaránt védhető és elfogadható, de amelyek háttérében egymástól jelentősen eltérő világképek, gondolkodásmódok, fogalmi és terminológiai rendszerek húzódnak meg.

A kötetben szereplő írások négy különböző, de egymást kiegészítő megközelítésmódot alkalmaznak: leírják az *episztemikus fordítás* elméletét, módszereit és stratégiáit, ismertetik filozófiai háttérét és történetét, konkrét szerzők (Nietzsche, Heidegger, d’Alembert, Herder, Schleiermacher) szövegeinek fordítási problémáin keresztül bemutatják a filozófiai fordítás elveit és módszertanát, végül megvizsgálják azt a kérdést, hogy a kevésbé ismert nyelvekre is kiterjedő mű- és szakfordítás bevonása mennyiben járulhat hozzá az episztemikus fordítás természetének mélyebb megismeréséhez, miképpen segítheti elő a kutatás kiszélesítését és az eredmények általánosítását.

A könyv elején a nyelvész-szerkesztő, Tatiana Milliaressi bevezetőjét olvashatjuk (7–14): ismerteti a kötet létrejöttének körülményeit, a kutatások főbb irányait, és összefoglalja a könyvben szereplő tanulmányok legfontosabb megállapításait. A tanulmányok szerzői két kérdésre próbálnak választ találni. Egyfelől arra, hogy a humán tudományok fordítása milyen speciális problémákat vet fel, mi-
ben tér el más szövegtípusok fordításától; másfelől pedig arra, hogyan jött létre ez a fajta fordítás, milyen elméleti alapjai és előzményei vannak, és milyen fejlődési utat járt be addig, amíg eljutott jelenlegi állapotáig.

A kötet négy nagyobb részből áll. Az első rész (*Elméletek, módszerek és stratégiák*, 17–93) a két szerkesztő fentebb már említett programadó tanulmányával indul. Megpróbálják meghatározni az episztemikus fordítás kategóriáját, jellemző tulajdonságait, megkülönböztető jegeit stb. Álláspontjuk szerint az episztemikus fordítás háttérében a tudományok és a tudományos fogalmak univerzalizálása rejlik, és teszi lehetővé ugyanannak az általános tartalomnak partikuláris nyelveken